

ALEXANDER BUCZYNSKI

**TRGOVAČKI POMORSKI GRAD SENJ I TRŠĆANSKA
TRGOVAČKA INTENDANCA (1752–1775)**Institut za suvremenu povijest
HR 41000 ZagrebIzvorni znanstveni rad
UDC: 949.713:353(436)"17"
Ur.: 1991–08–19

Analizira se položaj Senja u trenutku velikih reformi Monarhije tijekom druge polovice osamnaestog stoljeća. Težište rada je položeno na razvoj Senja u okviru nove teritorijalne i upravne institucije s nazivom Tršćanska trgovačka intendantsca (od 1752. do 1775. godine).

Jadranska luka Senj urasta u Vojnu krajinu već u drugoj polovici šesnaestoga stoljeća, kada je kapetan Ivan Lenković (umro 1569) izradio svoj obrambeni sustav protiv Osmanlijskog Carstva. Dodijelivši gradu značajnu vojno–stratešku ulogu, on je pedesetih godina kao nadzornik utvrda u Hrvatskoj krajini naredio rušenje svih građevnih objekata izvan gradskih zidina te podizanje tvrđave Nehaj na brdu Trbušnjak, južno od grada. Sam grad dobiva status vojnog centra Senjske kapetanije. Godine 1592. postaje Senj središte Primorske krajine (*Meer–Grenze*), koja je osim Senjske obuhvaćala i Otočku kapetaniju. Istih godina radala se epska povijest senjskih uskoka. Njihovom hrabrošću stječe Senj izreku: »audaces fortuna juvat«. ¹ Uskoci su morali vršiti krajišku dužnost po cijeloj kapetaniji, no iako je njihova prvobitna namjena bila obrana protiv Turaka, oni se istodobno vrlo uspješno odupiru i mletačkom ekspanzionizmu. Svojim pomorskim uspjesima i pljenidbama po mletačkom području nanijeli su golemu štetu Mlecima. Odnos habsburških vladara prema uskocima mijenjao se ovisno o skladu ili neskladu austrijskih i mletačkih interesa oko plovidbe na Jadranu. Nakon izbivanja uskočkog rata (1615–1617) te sklopljena mira u Madridu, car Mathias (1557–1619) se odlučio na konačno rješavanje 'uskočkog pitanja' u korist Mletačke republike, ali ne i na uštrb Habsburške Monarhije. Glavne obitelji uskoka bile su protjerane iz Senja, a umjesto prijašnje uskočke posade postavljena je njemačka. Ta njemačka posada sastojala se godine 1671. od ukupno 74 vojnika i oficira u samom gradu te još 32 u tvrđavi. ² Civilno stanovništvo primorano je od godine 1618. na antagonističan suživot sa stranim vojnim zapovjednicima i posadom. Ta nametnuta simbioza nije se doimala

od samog početka kao garant za bilo koji trajniji uspjeh. Prava i povlastice Senja potjecale su naime još iz srednjeg vijeka, tako da su Senjani već vrlo rano uživali u slobodinama gradske samouprave s vlastitim knezovima, sucima, vijećnicima itd. Uskočko iskustvo Senja još je više pridonosilo razvoju slobodarskog duha njegovih građana. Dolazak njemačke posade u grad izazvao je veliko ogorčenje, a Bečki dvor nije ni slutio da će ubuduće biti obasipan pritužbama stanovništva zbog kršenja njegovih starih prava i povlastica. Ni odluka cara Ferdinanda III (1608–1657) da Senj, sredinom sedamnaestoga stoljeća, proglasi slobodnim i kraljevskim gradom nije uspjela zavarati i ušutkati građane Senja.³ Dapače, u narednim desetljećima Senjani su svakom novom habsburškom vladaru poslali svoju delegaciju, tražeći da potvrdi i podrži stara senjska prava.

To se desilo i godine 1741, kada je bio red na novoj carici Mariji Tereziji. Hrvatski sabor u Varaždinu donosi 1. ožujka 1741. zaključak da njegovi poslanici neće odustati od ostvarivanja i konsolidacije prava i privilegija grada Senja, protiv nastojanja »vojne i komorske sile« (Militarem et Cameralem Potentiam).⁴ Iako je već 21. listopada slijedila caričina potvrda tih prava, saborski se zastupnici njome ipak nisu zadovoljili te su u zaključcima od 27. studenog 1741, sa sjednice održane u Zagrebu, ponovno naglasili i zahtijevali da Senj mora nesmetano uživati sva svoja prava, istaknuvši da carica ta prava treba »obznaniti javnim pismom« (publico scribendas Litteras).⁵ Budući da se vojno civilni odnosi još uvijek nisu znatno poboljšali, u slijedećoj godini jedna se senjska delegacija uputila Ugarskoj dvorskoj kancelariji. Sredinom ožujka godine 1743. Hrvatski sabor u Varaždinu donosi opširan zaključak, gdje se opet optužuje vojna vlast zbog kršenja prava i povlastica grada Senja, ne obazirući se ni na saborska zasjedanja, niti na njihove zaključke, kao ni na caričinu odluku donesenu na zadnjem zasjedanju Ugarskog sabora. Oštrim riječima skrenuta je pozornost vladinim krugovima u Beču da će hrvatski ban, ukoliko vojna vlast i dalje bude uznemiravala ili sprečavala senjske delegate da prisustvuju zasjedanjima Hrvatskog sabora, osobno intervenirati kod zamjenika karlovačkog generala.⁶ Uvažavajući tužbe Senjana, Marija Terezija šalje 26. lipnja 1744. podbana Ivana Raucha da na čelu kraljevske komisije provede podrobnu istragu o svim segmentima neslaganja grada Senja s vojnim vlastima. Nakon Rauchova povratka i izvještaja, u jesen 1744, slijedila je naredba FML–u Wilhelmu Sachsen–Hildburgshausenu (1702–1787) s upozorenjem da vojska nikako ne smije kršiti stara prava i povlastice toga grada.⁷ No ni ta naredba nije uspjela bitno utjecati na smanjenje stvarnoga vojnog upletanja u civilne poslove, pa je to miješanje ponovno osuđeno u jednom od zaključaka Hrvatskog sabora u Zagrebu od 5. listopada 1745. Pritom je osobito oštra kritika bila izrečena u vezi s postupcima grofa Petaczya kao kapetana grada Senja.⁸ Međutim Sachsen–Hildburgshausen se godine 1746. prihvatio veoma složenog zadatka preuređenja karlovačkog generalata otvarajući nove mogućnosti za razvoj Senja. Ukinuvši dotadašnje kapetanije i Primorsku krajinu, on je Senju konačno oduzeo status vojno–upravnog središta. S geografskog stajališta Senj se ubuduće nalazio točno na granici između Otočke i Ogulinske pukovnije, dok je administrativno pripadao Otočkoj. Što se pravnog

položaja grada ticalo, Sabor je 23. listopada 1747. donio zaključak o sudskoj nadležnosti te pravu priziva. Kako Senj više nije spadao pod vojno sudstvo, pravdu u tom gradu ubuduće su morali izvršavati vlastiti upravni organi, i to zasad pod nadzorom kraljevske komisije. Od te komisije se, osim toga, očekivalo da će se zalagati da pravo priziva na banski sud bude što skorije ostvareno.⁹

Zbog reorganizacije krajiškog ustrojstva postavljalo se temeljno pitanje budućeg statusa toga slobodnog i kraljevskog grada: treba li Senj i dalje biti inkorporiran u Vojnu krajinu ili ne? Odgovor na to pitanje našao se u primjeni privredne politike marijaterezijanskog kameralizma na habsburškom priobalnom prostoru. Taj prostor je u novoj jadranskoj orijentaciji Bečkog dvora igrao vrlo značajnu ulogu jer se preko njega mogao stimulirati izvozni trgovinski promet. Uostalom, zbog toga je godine 1749. bilo stvoreno jedinstveno komercijalno–upravno područje s nazivom Austrijsko primorje (*Littorale Austriaco* ili *Austriacum Littorale*), obuhvativši sve važnije jadranske luke od Akvileje do Karlobaga.¹⁰ Taj dio Habsburške Monarhije se do početka pedesetih godina nalazio pod posebnom nadležnosti Bankovne komisije (*Banco-Commission*) u Beču a nakon toga pod c. k. Trgovačkog direktorija (*k. k. Handels-Directorium* ili *Directorium in Commercialibus*). Tršćanska trgovačka intendantca (*Triester-Commercial-Intendenza*) je vršila direktni nadzor nad Austrijskim primorjem, i to u njegovim najznačajnijim lukama putem posebnih organa vlasti, koji su se nazivali *Hauptmann-Amts-Verwaltung*. Izdavanjem »Allerhöchste Normal-Resolution d. d. 30. 12. 1752 und Interims-Instruction des Hauptmann-Amts-Verwalters zu Zengg« konačno je riješeno pitanje statusa toga grada. Već iz samog naslova dokumenta vidljiva je njegova podjela na dva dijela. Prvi dio ili »Normal-Resolution« službeno donosi imenovanje prvog *Hauptmann-Amts-Verwaltera* te članova novo-osnovanog trgovačkog suda (*Commercial-Gericht*), dok su u drugom dijelu ili »Interims-Instruction« navedene točne upute za buduće funkcioniranje novoga upravno–pravnog sustava Senja. Bivši trgovački komesar Nicolaum Xaverium Marotti proglašen je prvim *Hauptmann-Amts-Verwalterom* sa statusom c. k. trgovačkog savjetnika (*k. k. Commercial-Rath*). Za članove trgovačkog suda bili su izabrani *Stadtsyndicus* ili *cancelliere* Pietro Antonio de Vukassovich kao drugi *Assessor*, *vice-cancelliere* Giorgio Homolich kao treći *Assessor*, Pietro de Stauber kao četvrti *Assessor*, te Gian Lorko de Dragancich kao sudski pisar (*Aktuar*).¹¹

U prvom paragrafu »Interims-Instructiona« spominjane su velike prednosti koje je »kraljevski ugarski slobodni grad Senj« (königliche Hungarische Freistadt Zengg) uživao. Pritom je istaknut velik značaj njegove trgovine zahvaljujući luci i »pomorskom znanju« (See-Kentniss) njegovih stanovnika. Za još uspješniji razvoj trgovine nadležne vlasti zagovarale su povećanje trgovačkog staleža grada te osnivanje vlastite mornarice (*Marina*). Oštrim riječima osuđene su dotadašnje »zablude« (Irrungen) loše organizacije označene kao krivica različitih jurisdikcija senjske uprave. Kako bi jednom zauvijek završila ta konkurencija raznoraznih antagonističkih političkih čimbenika, sâm je grad izrazio veliku želju da bude stavljen isključivo pod trgovačku jurisdikciju (*Commercial-Jurisdiction*). Prihva-

tivši to 19. studenog 1752, bilo je odlučeno da Senj ubuduće spada pod nadležnost Tršćanske trgovačke intendance, isto kao Trst i Rijeka. Tim se činom Senj konačno odvojio od svih prijašnjih vojno–provincijalnih i komorskih jurisdikcija. Stara prava i povlastice potvrđene su samo u slučajevima koji nisu bili protivni novim propisima. Sva bi se ostala potpuno trebala ukinuti, a to je osobito vrijedilo za sve »von der zengger Gemeinde bis anhero immerhin vorgeschützte Vorrechten und sonderheitlich auss einigen von ihnen selbst verfasten Statutis formierte Privilegia«. ¹² Takva prava naime po mišljenju trgovačkih vlasti ionako nisu usklađena s postojećim ugarskim državnim zakonima kao ni s općim narodnim pravom. Senju je međutim još uvijek bilo dopušteno da šalje svoje delegate na Ugarski sabor, no zato bi *Hauptmann–Amts–Verwalter* ubuduće prethodno trebao davati odobrenje i određene službene upute.

Drugi paragraf bavi se neograničenom jurisdikcijom *Hauptmann–Amts–Verwaltera* u Senju. Ukidanjem nadležnosti vojske te »provincijalnih i komorskih djelokruga« (Sphaera provincialis et cameralis) otad je u tom gradu jedino on bio zadužen za sve vojne, trgovinske, civilne, privredne i sanitarne poslove. Komanda, posada i svi ostali stanovnici Senja koji su prije spadali pod vojnu vlast, trebali su biti otpušteni i stavljeni pod njegovu komandu.

Treći paragraf propisivao je osnivanje trgovačkog suda te postavljenje njegovih članova. Trgovačkim sudom predsjedavao je *Hauptmann–Amts–Verwalter*, a sačinjavali su ga osim njega četiri *Assessora* i jedan sudski pisar. Mjesto prvog *Assessora* čuvalo se za komorskog činovnika (*Cammeral–Beamte*) u Senju, a za ostale članove bile su izabrane spomenute osobe u »Normal–Resolutionu«. Njihova službena instalacija slijedila je nakon predočenja njihovih vjerodajnica i položene prisega. *Hauptmann–Amts–Verwalter* je imao punomoć da svakog *Assessora* privremeno zamijeni drugom kvalificiranom osobom ukoliko bi dotični kroz srodstvo ili na bilo koji drugi način bio usko povezan s pravnim predmetom suda.

U četvrtom paragrafu ponovno se naglašavalo da su svi društveno–politički, pravni i privredni propisi dotadašnjih statuta grada mogli ostati na snazi samo u slučaju da se prema detaljnim razmatranjima nisu kosili s novim propisima. Civilni magistrat do daljnijega se trebao očuvati u postojećem sastavu. Gradski sudac (*Stadt–Richter*) i malo vijeće (*consilio minori*) toga gradskog magistrata i dalje su morali rješavati civilne i krivične pravne poslove. Svi obični procesi vezani za dugove do ukupne vrijednosti od 500 forinti ubuduće su predani trgovačkom sudu. No kod njega bi bila uložena i apelacija u slučaju nevaljanosti pravnih poslova, vraćanja od suda ili »nezadovoljavanja pravde« (denegata justitia). Inače je Tršćanska trgovačka intendantca u Austrijskom primorju vršila dužnost drugostepenog suda.

Izbor gradskog suca te obnova magistrata trebali su se prema petom paragrafu i dalje obavljati po postojećem statutu, i to na blagdan sv. Mihaela (29. rujan). Suca je prvotno birao hrvatski ban iz redova patricija, a nakon što su Senjani dospjeli pod krajišku upravu, vojna se prefektura pobrinula i oko tog izbora. Novi propisi »Interims–Instructiona« odredili su da *Hauptmann–Amts–Verwalter* mora svakog

kandidata za oslobođeno mjesto suca prvo predložiti Tršćanskoj trgovačkoj intendanci, a tek poslije njezinog pristanka slijedilo bi njegovo službeno imenovanje. Sve ratifikacije ili drukčije odluke c. k. Trgovačkog direktorija bile su proslijeđene putem Tršćanske trgovačke intendance. Svaka obnova magistrata pravodobno se trebala prijaviti *Hauptmann–Amts–Verwalteru*, a on je ubuduće uvijek morao biti nazočan kod svečane instalacije novog magistrata.

U šestom paragrafu bilo je govora o odgovarajućim financijskim sredstvima i za privrednu stimulaciju ili »napređenje općeg stanja« (die Emporbringung des gemeinen Weesens) u Senju, i za podmirenje cijeloga gradskog budžeta. *Hauptmann–Amts–Verwalter* je Tršćanskoj trgovačkoj intendanci svake godine morao poslati opširan izvještaj o svim rashodima i prihodima grada, a intendantca ga je zatim dalje proslijeđila direktoriju. Trgovačke vlasti u 13 su članova predložile načine i sredstva kako bi se gradska blagajna mogla napuniti. One su se zalagale za:

– Organiziranje dvaju godišnjih sajмова, i to jednog 14 dana prije blagdana sv. Jurja (23. travanj), a drugog 14 dana nakon sv. Mihaela. Time bi trgovcima koji su na te blagdane posjetili godišnje sajmove u Rijeci bilo omogućeno da na vrijeme stignu i u Senj. Svaki trgovac bi morao platiti proporcionalnu mjestarinu (Standgeld) (član 1).

– Maltarine za uvezena vina, i to za domaća vina u iznosu od 10 soldi umjesto prijašnjih 6 po barelu, a za strana 15 umjesto 10 soldi. Te povišice od 4 odnosno 5 soldi išle bi izravno u gradsku blagajnu, dok je ostali iznos i dalje pripadao komorskoj blagajni (član 2).

– Pravo na točenje vina (Weinschank) za sve stanovnike Senja u periodu od osam mjeseci. Za to pravo svaki bi od njih trebao platiti određenu taksu. Ostala četiri mjeseca točenje vina bilo bi dopušteno samo određenim osobama. Trgovačke vlasti pritom su predložile predujam iz Glavne trgovačke zaklade (Ober–Commercial–Fundo) kako bi se u te svrhe mogla nabaviti potrebna količina vina (član 3).

– Oporezivanje kuće i zemljišta stanovnika Senja koji nisu bili patriciji. Isto je vrijedilo i za najamnike i obrtnike, no ovisno o produktivnosti njihova rada. Svi ti porezi trebali bi biti plaćeni svake četvrt godine ili svake godine na dan sv. Mihaela (član 4).

– Jednako postupanje sa stranim trgovcima, pogotovo Mlecima, koji su često nazočni u Senju, kao u Trstu i Rijeci (član 5).

– Izgradnju mesnice (Fleischbänke), čiji bi najamnici također trebali platiti određene takse (član 6).

– Određenu taksu za pravo na prenoćište (alboragio) (član 7).

– Isto takvu taksu za pravo na sidrište (ancoragio) (član 8).

– Točenje meda (Honig–Schank) s određenom taksom (član 9).

– Točenje ulja (Oehl–Schank) (član 10).

– Otpremne takse (Expeditions–Taxen) kod pravnih poslova, kupoprodajnih ugovora itd; novčane kazne, i slučajni prihodi (Accidenzien) ukoliko sudske odluke nisu odredile drukčije (član 11).

– Plaćanje »lađe« (Kuffel) soli u iznosu od 600 i 800 forinti (član 12).

– Plaćanje takse kod prijema u redove patricijata ili građanstva. Habsburški vladari već su odavno odredili da Senj ne smije imati više od 24 patricijske te 30 građanskih obitelji. U međuvremenu su se ispraznila neka mjesta pa je tako nekim drugim Senjanima bilo omogućeno da kupe položaj patricija za 100 kremničkih dukata ili mjesto građanina za 50 (član 13).

Predviđeni rashodi grada prema sedmom paragrafu ukupno su iznosili 7. 300 forinti, raspoređeni na slijedeći način:

1) dugovi grada u iznosu od 4.000 forinti;

2) plaća gradskog fizičara (*Stadt-Physico*) od 300 forinti na račun magistrata;

3) plaće članova trgovačkog suda u iznosima:

– *Hauptmann-Amts-Verwalter* 1.000 forinti,

– drugi, treći i četvrti *Assessor* svaki po 150 forinti,

– sudski pisar 300 forinti.

Prvi *Assessor* nije bio na platnoj listi grada jer je on kao komorski činovnik već bio plaćen, i to iz Bankovne zaklade (*Fundo Bancali*).

4) plaće gradskog magistrata za:

– prvog gradskog suca iz patricijata u iznosu od 120 forinti,

– drugog gradskog suca iz građanstva u istom iznosu,

– 4 senatora iz patricijata (*Senatori ex statu patriciorum*) u iznosu od 75 for. za svakog,

– 6 senatora iz građanstva (*Senatori ex statu civium*) u iznosu od 30 for. za svakog,

– *Stadt-Syndico* ili *cancelliere* u iznosu od 200 for.,

– *vice-cancelliere* u iznosu od 130 for.,

– 2 blagajnika u iznosu od 100 for. za svakog.

Od sveukupnih troškova je dakle 23,97% bilo predviđeno za 6 članova trgovačkog suda, a samo 17,12% za 16 članova gradskog magistrata.

U osmom paragrafu je *Hauptmann-Amts-Verwalteru* dodijeljen stan bivšeg majora u Senju, a kancelariju trgovačkog suda trgovačke su vlasti smjestile u tvrđavi. Posada Senja do daljnjega bi trebala ostati u starim konačištima, sve dok grad ne osigura financijska sredstva kojima bi bila omogućena izgradnja odgovarajuće kasarne.

Deveti paragraf spominjao je primjenu sanitarnog sustava, izrađenog u Trstu, a namjenski je određena jedna kuća na rubu grada i u blizini mora za sanitarnu službu.

Osim Senja prema desetom paragrafu i Karlobag spada pod nadležnost senjskog *Hauptmann-Amts-Verwaltera*.

U jedanaestom paragrafu trgovačke su vlasti izrazile želju da *Hauptmann–Amts–Verwalter* razmotri mogućnost organiziranja senjskih obrtnika u formalne i privilegirane cehove, koji bi se zatim uključili u tršćanske cehove.

Dvanaesti paragraf spominjao je formiranje mornarske satnije, mornarice ili obalne straže (*Marina, guarda costa*). Osnutak mornarice zagovarao se već u prvom paragrafu kao jedan od načina kako bi se mogla stimulirati trgovina, i to putem zaštite trgovinskog prometa na Jadranu. Trgovačke su vlasti osim toga razmišljale i o formiranju milicije (*Milice*) sastavljene od Senjana. Stoga se od *Hauptmann–Amts–Verwaltera* tražio točan izvještaj o broju i kvaliteti senjskih brodova, te o tome koji bi Senjani svojim pomorskim iskustvom bili korisni za mornaricu, odnosno miliciju. »Interims–Instructionu« bio je priložen i nacrt sastava i plaće mornarske satnije: *Hauptmann* s plaćom od 120 forinti, *Oberleutnant* s plaćom od 84 for., *Unterleutnant* s plaćom od 72 for., *Fähnrich* s plaćom od 60 for., *Feldwebel* s plaćom od 36 for., *Fourier* s plaćom od 36 for., 4 *Corporalen* s plaćom od 30 for. za svakog, 7 *Gefreyten* s plaćom od 24 for. za svakog, 83 *Gemeine* s plaćom od 6 for. za svakog.

Zanimljivo je pritom napomenuti da trošak u vezi s ovom satnijom nije uključen u sedmom paragrafu, gdje se spominju rashodi grada, iako je visina iznosa 1.194 forinte.

U trinaestom, zadnjem paragrafu je c. k. Trgovački direktorij naredio *Hauptmann–Amts–Verwalteru* da pošalje pouzdan izvještaj o financijskom položaju Senja u vezi s unapređenjem njegove privrede.¹³

Dospijeće Senja pod isključivu nadležnost trgovačkih vlasti konačno je trebalo riješiti sve prijašnje nejasnoće i natezanja oko statusa toga grada. On se ubuduće kao »trgovački pomorski grad« (Commercial–See–Stadt)¹⁴ uglavnom trebao posvetiti trgovini, i to u okviru merkantilističke politike ondašnjih bečkih katedralista. *Hauptmann–Amts–Verwalter* je u tom smislu kao neka vrsta 'trgovačkog guvernera' morao budno pratiti i nadzirati tok privrednog razvoja uopće, osobito trgovinskog prometa, ali osim toga i ostalih, tj. društvenih, političkih i kulturnih odnosa. Nakon imenovanja Marottija za prvog *Hauptmann–Amts–Verwaltera*, u roku od dvadeset godina na tu funkciju bili su postavljeni Spar, Gussich, L. H. Marburg i A. V. von Auersperg.¹⁵ Bez obzira na novi upravno–pravni status Senja kao integralnog dijela Austrijskog primorja, to ipak nije moglo spriječiti daljnji antagonizam između toga grada i vojnih vlasti.¹⁶ Opet se postavilo pitanje dotirnih površina jurisdikcije jednog i drugog, međutim ovaj put je prije svega potaknuto geografskim položajem Senja. Uklješten između Otočke i Ogulinske pukovnije i Jadranskog mora, grad se u privrednom pogledu nalazio u vrlo nepovoljnom položaju, ovisan o svom zaleđu, koje je spadalo u nadležnost vojske. Tako su se Senjani često obraćali svom *Hauptmann–Amts–Verwalteru* kako bi njegovim posredstvom od vojnih vlasti dobili dozvole za korištenje drva iz okolnih šuma.¹⁷ Iako je Tršćanska trgovačka intendantca 1763. dobila nadzor nad svim šumama Austrijskog primorja, teritorijalna svađa Senja i vojne vlasti nije jenjavala.¹⁸ Stoga su intendantca i karlovačka generalkomanda sredinom šezdesetih godina bile 'prisi-

ljene' sklopiti bilateralni sporazum oko korištenja šuma. Taj sporazum je obuhvatio novi šumski propis (*Wald-Ordnung*), imenovanje novih šumskih službenika (*Wald-Presonalis*), nacrta prava na drvosječe (*Stamm-Recht*) i nekoliko privremenih zakona koji su trebali smiriti antagonizam, određivši granice Senja i Karlobaga s okružujućim pukovnijama.¹⁹ No bez obzira na sve te dogovore, i dalje je bilo sukoba, tako da je u slijedećim godinama poslano više komesara sa zadatkom da provedu detaljnu lokalnu istragu koja bi potvrdila granice senjskog teritorija.²⁰ Problem teritorijalnog razgraničavanja nije se međutim riješio ni do godine 1775, kada je Senj ponovno inkorporiran u Vojnu krajinu. U arhivskoj građi pedesetih i šezdesetih godina osamnaestoga stoljeća ne spominju se prijašnji njemački vojnici vojne posade, već se navode podaci o dvjema satnijama vojnih invalida (*Militär-Invaliden*) iz Ptuja.²¹ Tršćanska trgovačka intendantca iz sigurnosnih je razloga tražila od vojske pomoć radi zaštite trgovinskih transporta na Jadranskom moru. Nakon osnivanja mornarice, godine 1763. na brodovima senjskih brodovlasnika i trgovaca Susannija i Demellija postavljene su posade ličkih i otočkih krajišnika, a slijedeće godine bila je izdata naredba o naoružavanju senjskih brodova.²²

Usprkos trgovinskoj orijentaciji Senja unutar novog ustrojstva Austrijskog primorja i vojne zaštite trgovinskih transporta, senjskoj trgovini ipak nisu pruženi dostatni uvjeti za brz i uspješan razvoj. Prvotno su ga u tome sprečavali propisi sanitarnog sustava. Zbog velikog straha od kuge Habsburška je monarhija početkom osamnaestoga stoljeća počela formirati Sanitarni kordon (*Sanitäts ili Seuchen-Kordon*), koji bi trebao spriječiti svaku moguću zarazu iz Osmanlijskog Carstva. Izdani su brojni, vrlo strogi propisi o sanitarnim mjerama vezanim za putnike i robu. Kada se krajem pedesetih godina pojavila kuga u Dubrovačkoj Republici i u Osmanlijskom Carstvu, sanitarne mjere na cijelom su priobalnom prostoru zaoštrene.²³ Godine 1763. Sanitarna dvorska deputacija (*Sanitäts-Hof-Deputation*) uputila je svoje komesare u luke Austrijskog primorja kako bi dobila točan uvid o provedenim mjerama. Na osnovu njihova izvještaja donesena je odluka da brodovi ne smiju pristajati ni usidriti se u malim lukama. Istodobno je Tršćanska trgovačka intendantca uputila molbu karlovačkoj generalkomandi da *Hauptmann-Amts-Verwalteru* u Senju i Rijeci dodijeli nekoliko krajišnika koji bi pomagali pri održavanju sanitarne sigurnosti. Zbog velike opasnosti od direktne zaraze kugom, Karlobag, Senj, Bakar i Rijeka postali su gradovi zatvoreni za sav pomorski promet. No ubrzo nakon smanjenja opasnosti i poslije inspekcije visokog oficira Otočke pukovnije slijedilo je njihovo ponovno otvaranje.²⁴ Novi komesar, kojeg su nadležne vlasti godine 1764. poslale u obilazak primorja, izvijestio je da se senjski i karlovački stanovnici još uvijek žale zbog prestrogih sanitarnih mjera.²⁵

Osim ovakvih zabrana uvoza uvjetovanih izvanrednim sanitarnim okolnostima, bilo je i drugih intervencija, npr. zabrane uvoza žita iz Vojne krajine i uvoza mletačko-dalmatinskih vina. Tako su se senjski trgovci početkom šezdesetih godina više puta žalili da ličkim i otočkim krajišnicima nije dopušteno da izvoze žito i stoku iz svojih pukovnija u Senj i Karlobag. Vojna se vlast međutim svaki put opravdala da je izvoz žita morala zabraniti zbog njegove oskudice i gladi u karlo-

vačkoj krajini.²⁶ Godine 1766. vlasti su ipak formalno objavile da se trgovcima trebaju osigurati svi potrebni uvjeti pri njihovoj trgovačkoj djelatnosti ali su još iste godine zabranili svaki izvoz žita iz nasljednih zemalja.²⁷ Budući da se krajiška poljoprivreda, pogotovo u karlovačkoj krajini nalazila u stalnoj krizi, nije nimalo neočekivano da su im vojne vlasti početkom sedamdesetih godina ponovno zabranile uvoz krajiškog žita.²⁸ Senju je godine 1773. opet bilo dopušteno da »zauvijek« (auf alle Zeit) uvozi žito iz Krajine i dalje ga prosljeđuje u strane zemlje. No, vojni zapovjednici istodobno su naredili postavljanje straža oko Senja i Karlobaga kako bi se takav izvoz iz Krajine strogo kontrolirao.²⁹ Zbog velikih ograničenja i nesigurnosti oko nabavke krajiškog žita, senjski trgovci tražili su dozvole za maloprodaju turskog žita. I takvo rješenje naišlo je na otpor vojnih vlasti, koje su npr. zabranile trgovcu Demelliju da kod jednog kaštela u Vojnoj krajini preuzima žito koje je nabavio u Osmanlijskom Carstvu.³⁰

Osim sa žitom iz Krajine, senjski trgovci imali su slične poteškoće s uvozom vina iz mletačke Dalmacije. Vojne vlasti taj su uvoz početkom šezdesetih godina isto tako naizmjenice dopuštale i zabranjivale. Dozvola za uvoz dalmatinskog vina najčešće bi slijedila nakon što su se krajišnici tužili da im nedostaje vino, tražeći dozvole da svoju »potrebu za dalmatinskim i mletačkim vinom« (Erfordernis an dalmatiner- und venetianischen Wein) podmire uvozom preko luka.³¹ Od formiranja Hrvatskoga kraljevskog vijeća (*Consilium Regium Croaticum*) godine 1767. i njegove Trgovinsko-gospodarske komisije dvije godine kasnije, sve do njihova ukinuća godine 1779, uvoz vina uglavnom se tretirao kao pitanje privrede građanske Hrvatske par excellence, a ne i kao segment privredne politike vojnih ili trgovačkih vlasti. Iako je njihov zadatak bio da razmotre »sve stvari što se odnose kako na samu trgovinu, tako i na gospodarstvo uopće (...),«³² članovi Trgovinsko-gospodarske komisije ipak su posvetili posebnu pozornost ulozi hrvatskog vina, držeći ga najprivlačnijom robom za osvajanje krajiškog tržišta.³³ Još 1768. nadležne vlasti dopuštaju uvoz dalmatinskog vina preko svih luka Austrijskog primorja, inzistirajući pritom na plaćanju vojne takse (Militär-Tax) i bankovne maltarine (Bancal-Mauth). Međutim, već je iste godine Hrvatsko kraljevsko vijeće uputilo svoga savjetnika Comaromya da sastavi opširan izvještaj o mogućnostima izvoza hrvatskih vina u Vojnu krajinu. Planirana je i izgradnja vinskog podruma na podnožju Kapele, gdje bi se ta vina mogla čuvati.³⁴ Ubrzo nakon službene instalacije Trgovinsko-gospodarska komisija konstatira da otočki i lički krajišnici nabavljaju skoro sve potrebne količine vina u mletačkoj Dalmaciji i da tako puno novca otječe iz Habsburške Monarhije.³⁵ Po mišljenju ondašnjih vodećih merkantilističkih krugova to je vodilo njenom osiromašenju. Komisija se svestrano zauzimala za zabranu uvoza dalmatinskog vina, tvrdeći da bi ona »povećala za mnogo hiljada forinti saobraćaj između stanovništva Vojne krajine i provincijalnih podložnika i doprinijela njihovom blagostanju i unutrašnjem jačanju.«³⁶ Slijedeći taj tok privredne dedukcije, iste godine bila je donesena odluka da će uvoz dalmatinskog vina biti dopušten tako dugo dok se Karlovačka krajina ne bude mogla opskrbljavati vinima iz nasljednih zemalja. Da bi se supstitucioni uvoz hrvatskih vina još više

stimulirao, ukinute su sve dotadašnje takse.³⁷ Početkom sedamdesetih godina slijedila je konačna zabrana slobodnog uvoza dalmatinskih vina, a umjesto njih uvezena su hrvatska prema dogovoru s Hrvatskim kraljevskim vijećem. Dalmatinsko vino ubuduće se jedino moglo uvoziti u određenim količinama s posebnim propusnicama. Ove mjere izazvale su veliko negodovanje senjskih trgovaca vinom jer je time bila eliminirana uloga Senja kao stovarišta i mjesta za prodaju dalmatinskih vina.³⁸

Godina 1775. predstavlja prekretnicu u privrednoj politici marijaterzijanske i jozefinske vladavine. Definitivno su napuštena dotadašnja merkantilistička rješenja privrednog sustava Habsburške monarhije. Te iste godine njezin cislajtanski dio konačno postaje jedinstveno carinsko područje s novim carinskim propisima.³⁹ Istodobno su raspušteni svi organi trgovačke vlasti Austrijskog primorja od direktorija do zadnjeg *Hauptmann–Amts–Verwaltera*. Tršćanska trgovačka intendantca biva inkorporirana u Ujedinjenu češko–austrijsku dvorsku kancelariju (*vereinigte böhmisch–österreichische Hofkanzlei*), a na njezino mjesto u Trst dolazi Karl grof von Zinzendorf (1739–1813) kao guverner, civilni *Hauptmann* i vojni komandant.⁴⁰ Sam grad Trst vraćen je austrijsko–slovenskom zaleđu, a Rijeka je stavljena pod ugarsko–hrvatsku jurisdikciju. Senj i Karlobag ponovno su uključeni u sastav Vojne krajine u zamjenu za Karlovac i Koprivnicu, koje su vojne vlasti prepustile građanskoj Hrvatskoj. Vraćanjem Krajini Senj dobiva posebni status vojnog komuniteta (*Militär freye Communitaet*),⁴¹ s povlasticama koje bi trebale pomoći trgovačkom i obrtničkom razvoju, ali u mjeri u kojoj je to odgovaralo vojno–krajiškom ustrojstvu. Novom komandantu grada, *Oberstleutnantu* Winkelmannu vojne su vlasti strogo naredile da podrži trgovinu u Senju. U tu svrhu kao miraz vojska je položila predujam u iznosu od 20. 000 forinti s uračunatih 4% kamata, no ni to nije pomoglo da se Senjani udobrovolje zbog ponovnog prisilnog 'braka' s Vojnom krajinom.⁴²

Bilješke

- 1 Franz Julius Fras, *Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze*, Zagreb, 1835, str. 412.
- 2 Karl Kaser, *Freier Bauer und Soldat*, Graz, 1987, str. 148, 149.
- 3 Lucijan Kos, »Promet i trgovina – osnova ekonomskog razvitka Senja« *Senjski zbornik* 15, Senj, 1988, str. 142.
Mile Magdić, *Topografija i povijest grada Senja*, Senj 1877, str. 140, 141.
- 4 Ivan Kukuljević–Sakcinski, *Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj*, Zagreb, 1869, str. 17.
Magdić, *Topografija*, str. 453, 454.
Zaključci Hrvatskog sabora IV, Zagreb, 1964, str. 267.
- 5 *Zaključci IV*, str. 287.
- 6 *Ibid.*, str. 385.
- 7 Kukuljević–Sakcinski, *Njeke gradine*, str. 17.
Magdić, *Topografija*, str. 154, 155.
- 8 *Zaključci Hrvatskog sabora V*, Zagreb, 1966, str. 134.
- 9 *Ibid.*, str. 222, 223.
- 10 Igor Karaman, *Privredni život Banske Hrvatske*, Zagreb, 1989, str. 7, 13, 175, 122.

- 11 Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu; Zbirka rijetkih rukopisa; R-3302 Allerhöchste Normal-Resolution d. d. 30. 12. 1752 und Interims-Instruction des Hauptmann-Amts-Verwalters zu Zengg
- 12 Ibid.
- 13 Ibid.
- 14 Arhiv Hrvatske u Zagrebu (AHZ); 426. Ujedinjena bansko-varaždinsko-karlovačka generalkomanda; knjiga 16 (Repertorium 1754).
- 15 AHZ.; 426.; knj. 29 (Rep. 1763), knj. 31 (Rep. 1764), knj. 33 (Rep. 1765), knj. 45 (Rep. 1770), knj. 47 (Rep. 1771), knj. 53 (Rep. 1773), knj. 54 (Rep. 1773), knj. 59 (Rep. 1774).
- 16 Franz Bach, *Otochaner Regiments-Geschichte*, Otočac, 1855, str. 15, 17.
- 17 AHZ.; 426.; knj. 24 (Rep. 1760).
- 18 AHZ.; 426.; knj. 29 (Rep. 1763), knj. 31 (Rep. 1764).
- 19 AHZ.; 426.; knj. 31 (Rep. 1764), knj. 33 (Rep. 1765).
- 20 AHZ.; 426.; knj. 39 (Rep. 1767), knj. 41 (Rep. 1768), knj. 43 (Rep. 1769), knj. 44 (Rep. 1770).
- 21 AHZ.; 426.; knj. 18 (Rep. 1755), knj. 19 (Rep. 1756), knj. 24 (Rep. 1760), knj. 28 (Rep. 1762), knj. 33 (Rep. 1765), knj. 34 (Rep. 1766).
- 22 AHZ.; 426.; knj. 23 (Rep. 1759), knj. 29 (Rep. 1763), knj. 31 (Rep. 1764), knj. 34 (Rep. 1766), knj. 43 (Rep. 1769), knj. 44 (Rep. 1770).
- 23 AHZ.; 426.; knj. 19 (Rep. 1756), knj. 22 (Rep. 1758), knj. 23 (Rep. 1759), knj. 24 (Rep. 1760).
- 24 AHZ.; 426.; knj. 29 (Rep. 1763), knj. 31 (Rep. 1764).
- 25 AHZ.; 426.; knj. 31 (Rep. 1764), knj. 33 (Rep. 1765).
- 26 AHZ.; 426.; knj. 19 (Rep. 1756), knj. 23 (Rep. 1759), knj. 29 (Rep. 1763), knj. 31 (Rep. 1764).
- 27 AHZ.; 426.; knj. 34 (Rep. 1766), knj. 38 (Rep. 1767).
- 28 AHZ.; 426.; knj. 43 (Rep. 1769), knj. 50 (Rep. 1772).
- 29 AHZ.; 426.; knj. 55 (Rep. 1773), knj. 59 (Rep. 1774).
- 30 AHZ.; 426.; knj. 49 (Rep. 1772), knj. 58 (Rep. 1774).
- 31 AHZ.; 426.; knj. 31 (Rep. 1764), knj. 33 (Rep. 1765), knj. 35 (Rep. 1766).
- 32 Karaman, *Privredni život*, str. 106.
- 33 Ibid., str. 115.
- 34 AHZ.; 426.; knj. 40 (Rep. 1768), knj. 41 (Rep. 1768).
- 35 Karaman, *Privredni život*, str. 115.
- 36 Ibid., str. 116.
- 37 AHZ.; 426.; knj. 42 (Rep. 1769).
- 38 AHZ.; 426.; knj. 44 (Rep. 1770), knj. 45 (Rep. 1770), knj. 46 (Rep. 1771), knj. 47 (Rep. 1771).
- 39 Karaman, *Privredni život*, str. 7, 122.
- 40 AHZ.; 426.; knj. 73 (Rep. 1776).
- 41 AHZ.; 426.; knj. 72 (Rep. 1776).
- 42 AHZ.; 426.; knj. 80 (Rep. 1777).

Zusammenfassung

Die Seehandelsstadt Zengg und die Triester Handelsintendanz (1752–1775)

Alexander Buczynski

Wegen der 1746 erfolgten Umgestaltung der Karlstädter Grenze in Regimenten, verlor Zengg schließlich seine Stellung als militärischer und behördlicher Mittelpunkt. Nicht nur als Zengger Hauptmannschaft sondern auch als Meeressgrenze. Unter dem Einfluß der staatswirtschaftlichen Politik des damaligen Kameralismus, beschloß Maria Theresia das österr. Küstengebiet (Austriaco Littorale) in eine wirtschaftliche und behördliche Einheit umzubilden. Die Triester

Handelsintendanz wurde als oberste Behörde benannt. Sie übte ihre Aufsicht über diesen neuen Teil der Monarchie mittels einzelner Hauptmann–Amts–Verwaltungen aus. Im Jahre 1752 entschloß sich Wien, auch Zengg in dieses neue Verwaltungssystem aufzunehmen. Dies geschah mit der Absicht, daß Zengg sich als Seehandelsstadt, hauptsächlich mit Handel befassen sollte. Gleichzeitig sollte die ausschließliche Handelsgerichtbarkeit ein für allemal kurzen Prozeß mit dem Tauziehen und der Undeutlichkeit bezüglich des Status dieser Stadt machen. Trotz der neuen, kommerziellen Orientierung und des militärischen Schutzes, fehlte es dem Zengger Handel an den nötigen Voraussetzungen um zu einer wirklich erfolgreichen Entfaltung zu kommen. Als man dann 1775 endlich auf weitere merkantilistische Lösungen für die Staatswirtschaft der Habsburgermonarchie verzichtete, wurde auch die Zengger Hauptmann–Amts–Verwaltung aufgehoben. Die Stadt wurde wieder der Militärgrenze zugeteilt, wo sie den Status einer Militärkommunität bekam.